VIKIPEEDIA

# Krioli keel

**See artikkel vajab toimetamist**. *(November 2013)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Krioli_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

**See artikkel ootab keeletoimetamist**.
Kui oskad, siis palun aita artiklit keeleliselt parandada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Krioli_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

| Krioli keel | |
|---|---|
| **Kõneldakse** | Austraalias |
| **Piirkonnad** | Põhjaterritoorium |
| **Kokku kõnelejaid** | 4200 (2006) |
| **Keelekoodid** | |
| **ISO 639-3** | rop |

**Krioli** on Austraalia kreoolkeel, mida tänapäeval räägitakse Põhjaterritooriumil. Keelel on Austraalias piirkonniti erinevaid dialekte. Kuna dialektid on väga sarnased, koonduvad need krioli keele alla, mitte ei ole iseseisvad keeled. Kuna krioli keelel on oma kindel struktuur ja grammatika, on see iseseisev keel. Krioli keelt räägib 4200 inimest (2006. aasta seisuga).[1][2]

## Sisukord



## Ajalugu

Krioli keel on unikaalne Austraalia kreoolkeel. Aastatel 1824–1866 üritasid eurooplased vallutada Austraalia Põhjaterritooriumi, kuid nende katsed olid edutud. Alles aastal 1870 suutsid nad midagi saavutada – rajati püsiv asundus Darwinisse. Järgmise 30 aasta jooksul toimus inglise keelt kõnelevate rahvaste sissevool. Mõned tulid, et karjakasvatusega tegeleda, teised kullapalaviku pärast.

Eurooplased, hiinlased ja aborigeenid olid sunnitud omavahel suhtlema, eriti kuna eurooplased asutasid külasid ja teisigi väiksemaid asundusi. Kuna nad üksteise keelt ei mõistnud, siis kujunes välja segakeel, mis koosnes olulisel määral inglise keelest. Sel ajal oli Põhjaterritooriumi keel siiski vaid segakeel – mitte

kellegi emakeel, kasutusel vaid mõningaks suhtluseks – see polnud veel iseseisvaks keeleks kujunenud. Kõigil selle keele kõnelejatel oli olemas emakeel, mida räägiti kodus.

Esimesena sai segakeel põhiliseks räägitavaks keeleks Roperi jõe (nüüd Ngukurr) segunenud (misjonärid ja põlisrahvas) ühiskonna seas. Misjonärid tahtsid muidugi, et ametlikult võetaks kasutusele standardne inglise keel. Selle tõttu üritasid nad tõrjuda aina laialdasemalt kasutusele võetavat "Roperi segakeelt". Nad olid üllatunud, et see neil ei õnnestunud. Noored inimesed said kakskeelseteks, rääkides isekeskis krioli keeles ja misjonäridega inglise keeles. Viimaks üritasid ka mitmed misjonärid suhtlemiseks kasutada krioli keelt.

Alles 1970ndatel hakati tunnistama krioli, kui eraldiseisva keele, olemasolu. Varem peeti krioli keelt ja sellele eelnenud segakeeli "naeruväärseks putramiseks", "katkiseks keeleks" ja "ebardkeeleks". Seega ei osanud misjonärid arvatagi, et võiks tekkida uus ja toimiv elujõuline keel. Nad keelustasid krioli keele kasutamise koolides ja religioonis.

Hoolimata misjonäride tulututest katsetest tekkis krioli keel, mille areng ja täiustumine jätkus. Praeguseks on see mitmetele inimestele emakeeleks.[2]

# Krioli piiblitõlge

Tänapäevalgi on veel inimesi, kes ei tunnista krioli keelt kui "nõuetele vastavat". Kreoolkeeled ei tõuse tavaliselt ühiskonna kõrgemate kihtide keeleks. Rahvusi, kes räägivad kreoolkeelt, on tavaliselt palju taga kiusatud. Selle tõttu on ka tavaline, et nad tunnevad oma emakeele pärast häbi.

Piibli tõlkimine krioli keelde on sügavalt muutnud põlisrahva enesetunnetust. Ei ole vahet, millised on inimese usulised vaated, piibli tähtsust ja jõulist sümboolset väärtust ei saa salata. Nii tugeva filosoofilise ja abstraktse materjali tõlkimine tähendab, et krioli keel ei olnud keel, milles on võimalik ainult lihtsamaid asju väljendada, seega mitte nagu kreoolkeeled tavaliselt.

Krioli keel on tänapäeval täisväärtuslik keel. Üle 20 000 inimese oskab rääkida krioli keelt, umbes pooltele neist on krioli keel emakeeleks. Nagu kõikides keeltes, on ka krioli keeles võimalik väljendada kõike, mida soovitakse öelda. Elavad keeled muutuvad palju ja üheks selle põhjuseks on tahtmine väljendada uusi mõisteid. See, kuidas krioli keel on ajas muutunud ja arenenud näitab veelkord, et krioli keel on täisväärtuslik elus keel. Keele arenedes on see muutunud lähedasemaks inglise keelele, kuna inimesed kes räägivad krioli keelt räägivad samuti inglise keelt, kas teise või kolmanda keelena.[2]

# Dialektid

1. Roperi jõe piirkond (Ngukurr)
2. Barunga/Beswick
3. Ida-Kimberly
4. Daly jõe piirkond
5. Turkey jõeharu piirkond
6. Barkley lavamaa piirkond
7. Victoria jõe piirkond

Krioli keelel on erinevaid dialekte, mida ei saa nimetada eraldi keelteks, kuna on krioli keelega liiga sarnased. Põhilised erinevused on fonoloogias, sõnavaras ja grammatikas, kuid need pole piisavald drastilised, et muuta dialekt iseseisvaks keeleks.[3]

# Fonoloogia

Enamik sõnavarast on tulnud inglise keelest. Sõnade hääldus pole võetud otse inglise keelest, vaid seda on keele arenedes täiendatud mugavuse põhimõttel. Ühel sõnal võib sõltuvalt dialekti asukohast olla mitu kirjapilti ja hääldust. Kirjutamiseks kasutatakse ladina tähestikku.[4]

### Kaashäälikud

Helilistel ja helitutel häälikutel ei ole väga suurt hääldusevahet, samuti ei tee krioli keele kõnelejad enamikul frikatiividel eriti vahet. Nagu paljudes aborigeenikeeltes, kasutatakse ka krioli keeles frikatiive (hõõrdhäälikud) vähe. Inglise keelele omased frikatiivid asendadakse üldjuhul vastavate sulghäälikutega.[5]

| | bilabiaalsed | dentaalsed | alveolaarsed | painutatud * | laminaalsed * | velaarsed |
|---|---|---|---|---|---|---|
| klusiilid | p | th | t | rt | tj | k |
| frikatiivid | | | s | | | |
| nasaalid | m | | n | rn | ny | ng |
| lateraalid | | | l | rl | | |
| tremulandid | | | rr | | | |
| poolvokaalid | w | | | r | y | |

- painutatud – keel on tagurpidi painutatud vastu suulage
- laminaalsed – peatatakse õhuvool terve keelega, surudes see vastu suulage[5]

### Täishäälikud

Krioli keeles kasutatakse ainult 5 vokaali e täishäälikut, mis kõik on pärit inglise keelest. Suurt tähelepanu ei pöörata sellele, kas täishäälik on madal või kõrge. Tähtsam on, kas täishäälik on pikk või lühike.[5]

| | ees | keskel | taga |
|---|---|---|---|
| kõrge | i | | u |
| keskmine | e | | o |
| madal | | a | |

[6]

# Tüpoloogia

Lauseehituse vormiks on SVO ehk alus-öeldis-sihitis. Tegusõnade sihilisus märgitakse sufiksiga *-im*. Olevikus toimuva kirjeldamiseks kasutatakse sufikseid *-in* ja *-ing*. Väljendamaks lõpetamata tegevust või tegevuse kordamist kasutatakse sufiksit *-bat* või *-abat*. Sufiks *-bat* on tavalisem ja seda kasutatakse sagedamini näitamaks tegevuse kordust või liikmete paljusust. Ka kõnes kasutatakse seda vormi tihedamini. Kasutatakse palju määrsõnu, eriti nimisõnade määratlemiseks. Omadussõnad esinevad tavaliselt sufiksiga *-wan* ja *-bala*. Krioli keeles on 10 sufiksit, mis kõik pärinevad inglise keelest.[7]

Krioli keeles kasutatakse tavaliselt eessõnu, kuid osastavas ja omastavas käändes ka järelsõnu. Arvsõnad on lauses tavaliselt enne nimisõnu. Sõnadel puudub sugu. Asesõnadel on nii ainsuse kui ka mitmuse vorm. Mitmuse väljendamiseks kasutatakse inglise keeles kasutusel olevat sufiksit *-s*. Omadussõnadel märgitakse

kesk- ja ülivõrret väga selgesõnaliselt. Kasutatakse eessõnu, mille juures omadussõna ei muutu (vastupidiselt inglise keelele). Krioli keeles on kaks võimalust väljendamaks eitust: *no*(*mo*) ja *neva*. Mõnes kontekstis kasutatakse negatiivseid abitegusõnu – *din* (ingl: *didn't*) ja *kan* (ingl: *can't*).[8]

## Tekstinäited

Dei brabli cruel. – Nad on väga julmad.

Dei bin gitim im, nunuwan babiwan. – Nad said selle, väikse (linnupoja).

An nyili garra pokim im na. – Ja ohakas torkab teda (ta astub ohakale peale).

Oni wanbala running na. – Ainult üks (inimene) jookseb praegu.

Weya im na? weya im kina? – Kus ta on? Kuhu ta läheb?[7]

### Arvsõnad krioli keeles

| | |
|---|---|
| 1 | wan/wanbala |
| 2 | du/tu |
| 3 | dribala/jurribala/thri/thribala |
| 4 | boa/fo/fotaim/po |
| 5 | baib/faib |
| 6 | siks/siksbala/sikswan |
| 7 | seben/sebenbala/sebenwan/sebin |
| 8 | eit |
| 9 | nain/nainbala/nan |
| 10 | ten/tenbala |

- Eri piirkondades räägitakse erinevalt.[9]

## Viited


1. Ethnologue. [Võrgumaterjal] https://www.ethnologue.com/language/rop/
2. Walsh, Michael ja Yallop, Colin. Language and Culture in Aboriginal Australia. Language and Culture in Aboriginal Australia . s.l. : Aboriginal Studies Press, 1993, lk 147–153
3. Siegel, Jeff. Processes of Language contact: Studies from Australia and the South Pacific. Processes of Language contact: Studies from Australia and the South Pacific. s.l. : Les Editions Fides, 2000, lk 249
4. Matras, Yaron ja Sakel, Jeanette. Grammatical Borrowing in Cross-linguistic Perspective. s.l. : Walter de Gruyter, 2007, lk 368
5. Burridge, Kate ja Kortmann, Bernd. The Pacific and Australasia. lk 127–131
6. Romaine, Suzanne. Language in Australia. s.l. : Cambridge University Press, 1991, lk 205
7. Language linguistics. [Võrgumaterjal] http://acla.languages-linguistics.unimelb.edu.au/kriol.html#Language Situation
8. http://apics-online.info/contributions/25. [Võrgumaterjal]

9. Inglise-Krioli sõnaraamat. [Võrgumaterjal] http://www1.aiatsis.gov.au/ASEDA/docs/0739-Kriol/Index.html

---